

ПРИРОДНІ ПРАВА КОРИННИХ МАЛОЧИСЕЛЬНИХ НАРОДІВ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Проаналізовані природні права корінних малочисельних народів Російської Федерації. Визначено основні проблеми та перспективи розвитку природних прав корінних малочисельних народів Російської Федерації.

Ключові слова: *корінні народи, корінні малочисельні народи, права корінних малочисельних народів, природні права корінних малочисельних народів Російської Федерації.*

© АЛМАШІ Мирослав Михайлович – кандидат юридичних наук, завідувач кафедри Закарпатського інституту ім. А. Волошина МАУП, доцент Ужгородського національного університету

Проанализированы естественные права коренных малочисленных народов Российской Федерации. Определены основные проблемы и перспективы развития естественных прав коренных малочисленных народов Российской Федерации.

Ключевые слова: *коренные народы, коренные малочисленные народы, права коренных малочисленных народов, естественные права коренных малочисленных народов Российской Федерации.*

In the given article the natural rights of small indigenous nations in Russian Federation is analysed. Basic problems and perspectives of development of the natural rights of small indigenous nations in Russian Federation are analysed.

Key words: *indigenous nations, small indigenous nations, rights of small indigenous nations, natural rights of small indigenous nations in Russian Federation.*

Права корінних малочисельних народів є запорукою їх збереження, розвитку їх самобутньої культури, традицій та звичаїв, релігії та мови. Закріплення прав корінних малочисельних народів здійснюється у багатьох країнах світу, в тому числі і в Російській Федерації. З-поміж цих прав фундаментальне значення мають природні права корінних малочисельних народів.

У сучасних умовах еволюції концепції корінних народів, природної асиміляції багатьох корінних малочисельних народів Російської Федерації, часткової втрати їх самобутньої релігії, мови та культури, розвитку конституційно-правового статусу корінних малочисельних народів Російської Федерації, важливого значення набуває дослідження природних прав корінних малочисельних народів Російської Федерації.

Дана проблематика є актуальною і є предметом дослідження багатьох сучасних науковців. Серед сучасних науковців, які досліджували окремі аспекти даної проблематики, доцільно виокремити праці: І.М. Алмаші, М.М. Алмаші, Ю.М. Бисаги¹ та Л.М. Карапетян². Завданнями даної статті є: охарактеризувати природні права корінних малочисельних народів Російської Федерації, визначити основні проблеми та перспективи розвитку у цій сфері.

Законодавство Російської Федерації про права корінних малочисельних народів ґрунтується на відповідних нормах Конституції Російської Федерації³, Федерального закону «Про гарантії прав корінних малочисельних народів Російської Федерації»⁴ № 82-ФЗ від 30 квітня 1999 р., інших федеральних законів та нормативно-правових актів Російської Федерації, а також законів та інших нормативно-правових актів суб'єктів Російської Федерації⁵. Зокрема, ст. 69 Конституції РФ гарантує їм право жити у відповідності до визнаних міжнародних норм (однак, відповідний міжнародний договір, в якому зазначені такі норми РФ до цього часу не ратифікований). Відповідно до ст. 72 Конституції РФ у спільному віданні РФ та її суб'єктів знаходиться захист традиційного середовища проживання та традиційного способу життя малочисельних етнічних спільнот.

В юридичній науці не існує єдиного розуміння поняття «природні права людини». На думку російський вчених Л.П.Расказова та І.В.Упорова, природне право людини – це суб'єктивне невідчужуване право, яке отримує людина в момент народження, яке реалізується нею безпосередньо, об'єктивно та задовольняє одну з найвищих соціальних цінностей чи потреб, що випливають з природи людини, і які сформувалися в процесі суспільного розвитку⁶.

На думку, А.Х. Саїдова природне право – це сукупність прав та свобод, обумовлених природою людини. Поняття «природні права людини» він отожднює з

поняттям «загальновизнані права людини». Загальновизнані права людини – це природні права, якими володіє кожна людина, як особистість. Загалом природне право – це сукупність принципів, правил, прав, цінностей, які обумовлені природою людини і тому не залежать від конкретних соціальних умов⁷.

Виходячи із основних ідей щодо розуміння природних прав людини в юридичній науці, можна сформулювати наступне визначення поняття «природні права корінних малочисельних народів»: природні права корінних малочисельних народів – це суб'єктивні невідчужувані права, які належать представникам корінних малочисельних народів як спільноті, реалізуються ними безпосередньо або через їх уповноважені об'єднання, та задовольняють їх цінності чи потреби, що випливають з природи корінних малочисельних народів як спільноти. Можна виокремити наступні ознаки природних прав корінних малочисельних народів:

1. Вони належать представникам корінних малочисельних народів як спільноті.

2. Вони є невідчужуваними (невід'ємними).

3. Вони виражають найсуттєвіші можливості розвитку корінних малочисельних народів як спільноти.

4. Основною формою реалізації цих прав є колективна.

За вищенаведеними ознаками природні права можні виокремити від інших прав корінних малочисельних народів.

До джерел природних прав корінних малочисельних народів належать:

1. Життєдіяльність людини як розумної істоти (біологічне джерело);

2. Матеріальні умови життя людини (матеріальне джерело);

3. Суспільні відносини (соціальне джерело).

4. Нормативні акти (формально-юридичне джерело).

Без закріплення та гарантування належної реалізації та захисту природних прав, всі інші права корінних малочисельних народів мають другорядне значення. До природних прав корінних малочисельних народів Російської Федерації можна, зокрема, віднести наступні:

1. Право на існування корінних малочисельних народів, однією із гарантій якого є недопущення примусової асиміляції корінних малочисельних народів.

2. Право на традиційне природокористування корінних малочисельних народів.

3. Право на самовизначення корінних малочисельних народів.

4. Право на розвиток власної культури, традиції та звичаїв (право на культурну ідентичність).

5. Право на використання, навчання, вивчення та розвиток власної мови (право на мовну ідентичність).

6. Право на розвиток власної релігії (право на релігійну ідентичність).

З-поміж цих прав важливе значення має право на традиційне природокористування корінних малочисельних народів Російської Федерації. На прикладі, якого ми розглянемо природні права корінних малочисельних народів Російської Федерації.

Суттєве значення для виживання та збереження традиційного способу життя корінних малочисельних народів має закріплення їх пріоритетних прав і додаткових гарантій у сфері використання об'єктів тваринного світу і водних біологічних ресурсів для цілей традиційного природокористування, у спеціальних і галузевих федеральних законах.

Зокрема, Федеральним законом Російської Федерації «Про плату за землю»⁸ 1991 року закріплені пільги по стягуванню плати за землю для окремих категорій платників, в які можуть бути включені і корінні мало чисельні народи як одна з найменш соціально захищених частин населення. У відповідності із цим Законом повністю звільняються від сплати земельного податку підприємства і громадяни, які займаються традиційними промислами у місцях проживання та господарської діяльності малочисельних народів та етнічних груп, а також народними художніми промислами у місцях їх традиційного розселення.

Земельним кодексом РФ⁹ 2001 року передбачена можливість встановлення особливої правового режиму використання земель і природних ресурсів у місцях традиційного проживання і господарської діяльності корінних малочисельних народів Російської Федерації та етнічних спільнот на землях різних категорій (п.3 ст. 7).

Федеральним законом «Про особливо охоронювані природні території»¹⁰ 1995 р. корінним малочисельним народам та етнічним спільнотам на територіях особливо охоронюваних природних комплексів дозволяється ведення екстенсивного природокористування, використання природних ресурсів у формах, що забезпечують захист традиційного середовища проживання та збереження традиційного способу життя (п. 4 ст. 9, п. 3 ст. 15, п. 4 ст. 24).

Захист права корінних малочисельних народів на природокористування та їх традиційного способу життя передбачено також Федеральним законом «Про континентальний шельф Російської Федерації»¹¹ 1995 р. Цим Законом до компетенції федеральних органів державної влади, зокрема, віднесено визначення стратегії дослідження, пошуку, розвідки і розробки мінеральних ресурсів та промислу живих ресурсів, при особливому врахуванні економічних інтересів корінних малочисельних народів та етнічних спільнот Півночі та Далекого Сходу Російської Федерації (п. 3 ст.6). Крім того, цим народам та етнічним спільнотам надано переважне право на використання живих ресурсів акваторій континентального шельфу (ст. 11).

Федеральним законом Російської Федерації «Про надра»¹² 1992 р., до обов'язків органів державної влади суб'єктів Російської Федерації у сфері регулювання відносин надрокористування належить захист інтересів малочисельних народів (п. 10 ст. 4). Згідно ст. 42 цього Закону при користуванні надрами у районах проживання малочисельних народів та етнічних спільнот частина платежів, що надходять до бюджетів суб'єктів РФ, використовується для соціально-економічного розвитку цих народів і груп.

Федеральним законом РФ «Про угоди про розподіл продукції»¹³ 1995 р. встановлено, що стосовно розташованої на території традиційного проживання та господарської діяльності корінних малочисельних народів ділянки надр, що передається для пошуку, розвідки і добування мінеральної сировини, потрібен дозвіл законодавчого органу суб'єкта РФ, на території якого розташована така ділянка, що видається із врахування інтересів корінних малочисельних народів, а також відповідного органу місцевого самоврядування. Цей Закон також передбачає, що при розробці надр на умовах договорів про розподіл продукції, інвестори зобов'язані здійснювати всі необхідні заходи щодо захисту традиційного середовища проживання та традиційного способу життя малочисельних народів, а також забезпечувати виплату відповідних компенсацій у випадках і в порядку, що встановлені Урядом РФ. Проте, слід зазначити, що порядок виплати таких компенсацій до цього часу ще не врегульований Урядом РФ.

Федеральним законом «Про тваринний світ»¹⁴ 1995 р. органам державної влади суб'єктів Російської Федерації надано повноваження щодо забезпечення прав корінного населення на територіях його традиційного проживання і господарської діяльності у сфері охорони навколишнього природного середовища, забезпечення традиційного способу життя, а також традиційних способів використання об'єктів тваринного світу (ст.6). Даним Законом захищаються права та інтереси корінних малочисельних народів у сфері природокористування.

У ст. 4 Федерального закону «Про охорону навколишнього середовища»¹⁵ встановлено, що особливій охороні підлягають об'єкти, традиційне середовище проживання, місця традиційного проживання та господарської діяльності корінних малочисельних народів Російської Федерації.

Відповідно до п.3 ст.21 Федерального закону «Про внутрішні морські води, територіальне море та прилеглу зону Російської Федерації»¹⁶ у місцях проживання та традиційної господарської діяльності корінних малочисельних народів, етнічних спільнот та інших жителів Півночі та Далекого Сходу Російської Федерації, спосіб життя, зайнятість та економіка яких традиційно засновані на промислі живих ресурсів, порядок і способи користування природними ресурсами внутрішніх морських вод та територіального моря, що забезпечують збереження і підтримання необхідних умов для життя, визначаються і встановлюються відповідно до законодавства РФ.

У Федеральному законі «Про основи державного регулювання соціально-економічного розвитку Півночі Російської Федерації»¹⁷ 1996 р. у більшості статей відображені норми щодо корінних малочисельних народів Півночі. У цьому законі міститься визначення окремих понять, тлумачення яких свого часу викликало бурхливі дискусії, а саме: корінні мало чисельні народи Півночі, традиційний спосіб життя корінних малочисельних народів Півночі, традиційне природокористування. Цим законом передбачені також: організація етноекологічних зон, виділення лімітів і квот на біологічні ресурси для господарського використання відповідно до екологічних вимог, а також ознайомлення громадськості корінних народів із проектами розвитку Півночі.

Лісовий Кодекс Російської Федерації¹⁸ 1997 р. звільняє корінні малочисельні народи від платежів за користування лісовим фондом для власних потреб (ст. 107). У ньому зазначено, що на територіях традиційного проживання корінних малочисельних народів законодавством Російської Федерації встановлюється порядок користування ділянками лісового фонду, що забезпечують традиційний спосіб життя цих народів.

У Федеральному законі «Про виключну економічну зону Російської Федерації»¹⁹ від 17 грудня 1998 року міститься декілька норм, що визначають переважне право корінних малочисельних народів на використання живих біологічних ресурсів. Відповідно до ст. 7 Закону федеральним органам державної влади, у виключній економічній зоні, надано право визначати стратегію дослідження та промислу живих ресурсів, пошуку, розвідки і розробки неживих ресурсів, захисту і збереження морського середовища, живих і неживих ресурсів із особливим врахуванням економічних інтересів корінних малочисельних народів та етнічних спільнот Півночі та Далекого Сходу Російської Федерації. У ст. 9 Закону встановлено переважне право представників корінних малочисельних народів та етнічних спільнот Півночі та Далекого Сходу Російської Федерації, спосіб життя, зайнятість та економіка яких традиційно засновані на промислу живих ресурсів, на використання живих ресурсів.

Федеральний закон «Про обіг земель сільськогосподарського призначення»²⁰ 2002 р. у місцях традиційного проживання та господарської діяльності корінних малочисельних народів Півночі, Сибіру та Далекого Сходу Російської Федерації виводить із обігу пасовища для оленів, котрі можуть надаватися громадам корінних малочисельних народів Півночі, Сибіру та Далекого Сходу в оренду з метою збереження та розвитку традиційного способу життя, господарювання та промислів.

Переважне право на використання живих ресурсів корінними малочисельними народами закріплено у Постановах Уряду Російської Федерації «Про затвердження положення про Федеральне агентство по рибальству», «Про квоти на вилов (добування) водних біологічних ресурсів», «Про концепції державної підтримки економічного і соціального розвитку районів Півночі», «Про федеральну цільову програму Економічний та соціальний розвиток корінних малочисельних народів Півночі до 2011 року», «Про затвердження правил добування об'єктів тваринного світу, що належать до видів, занесених до Червоної книги РФ».

У той же час проблематика пріоритетних прав корінних малочисельних народів Півночі, Сибіру та Далекого Сходу Російської Федерації на користування біологічними ресурсами не повною мірою відображена у чинному федеральному законодавстві. До цього часу ще не прийняті федеральні закони «Про північне оленярство», «Про мисливство», «Про рибальство».

Чимало із положень, зазначених у Законах і Постановах Уряду РФ, носять декларативний характер, не передбачають конкретних правових механізмів реалізації прав корінних малочисельних народів.

Необхідно визнати, що у федеральному законодавстві РФ відсутній системний підхід. Законодавець, як правило, не зважає на норми діючих законів, внаслідок чого із законів «вимиваються» норми, які закріплюють додаткові права та гарантії корінних малочисельних народів. Так сталося зі ст. 42 Федерального закону «Про надра», у результаті прийняття Земельного кодексу в 2001 р. корінні малочисельні народи Півночі, Сибіру та Далекого Сходу втратили право безоплатного користування своїми споконвічними землями та територіями, хоча ця норма залишилася у Федеральному законі «Про території традиційного природокористування». Однак, норми Земельного кодексу мають пріоритет над іншими федеральними законами, так як Земельний кодекс є основним галузевим законом, до того ж він прийнятий пізніше, ніж Федеральний закон «Про території традиційного природокористування».

Федеральний закон «Про обіг земель сільськогосподарського призначення», прийнятий у 2002 році ще більше обмежив права корінних народів. Так, пасовища для оленів, що відносяться до земель сільськогосподарського призначення, відповідно до цього Закону, можуть надаватися громадам корінних малочисельних народів тільки на умовах оренди.

Нова редакція Лісового кодексу²¹ від 04 грудня 2006 р. значно обмежила права корінних малочисельних народів Півночі порівняно із попередньою редакцією цього кодексу. Так, корінним населенням може вільно здійснюватися лише побічне лісокористування, по суті таке ж, як і всіма іншими громадянами РФ, без врахування особливостей ведення традиційної господарської діяльності та традиційного способу життя.

Із прийняттям Федерального закону № 122-ФЗ, який розмежовує повноваження рівнів державної влади та місцевого самоврядування, збільшується ризик то-

го, що прийняті регіональні закони, які регулюють статус корінних малочисельних народів, можуть бути визнані такими, що суперечать федеральним законам. Про це свідчить процес, який розпочався в регіонах щодо перегляду регіональних законів, а також перегляду із наступною відміною всіх попередніх форм закріплення за господарюючими суб'єктами видів природних ресурсів, таких як: пасовища для оленів, мисливські угіддя, риболовні ділянки та ін.

До того ж наявність значної законодавчої бази не перешкоджає масовому та небезпечному для життя порушенню прав корінних малочисельних народів. Найбільш поширеним і типовим порушенням прав корінних малочисельних народів є руйнування їх традиційного способу життя.

Розрізнені, розкидані на величезних просторах, відрізані бездоріжжям від адміністративних центрів, громади корінних малочисельних народів переважно не інформовані про правовий статус своїх споконвічних традиційних володінь. Вони використовують свої землі та природні ресурси на основі звичаєвого права. Тут жили їх предки. У Російській Імперії ці землі називалися родовими управами, за радянської влади вони увійшли до складу колгоспів та радгоспів. Потім стали землями родових общин. Зараз вони можуть бути віддані у довгострокову оренду або перейти у приватну власність добувних компаній.

Політика природокористування Росії, на відміну, від Канади, США, Фінляндії до цього часу здійснюється всупереч інтересам корінних малочисельних народів Півночі. Справа в тому, що родовища надр, які знайдені у місцях компактного середовища, тобто в зоні мисливських угідь та пасовищ, стали силою, яка відчужує ці народи від їх споконвічних територій. Територія, яка використовується корінними малочисельними народами Півночі Якутії із-за знайдених природних багатств та ресурсів поступово скорочується. Крім того, представники цих народів, навіть, не приймають участь у розробці надр²².

Актуальним є питання про відшкодування корінним малочисельним народам та їх об'єднанням збитків, заподіяних внаслідок нанесення шкоди традиційному середовищу проживання, внаслідок діяльності лісозаготівних підприємств.

У Хабаровському краї, де території традиційного природокористування займають біля 38 % території краю, органи виконавчої влади наділені повноваженнями по наданню природних ресурсів у користування (в тому числі і ділянок лісового фонду). До прийняття рішення про проведення конкурсу чи аукціону вони повинні забезпечити проведення державної екологічної експертизи обґрунтування майбутнього вилучення ресурсів із врахуванням екологічних, економічних та соціальних наслідків. При передачі ділянок лісового фонду в оренду на території Хабаровського краю, як правило, готують пояснювальну записку, яка і повинна бути піддана екологічній експертизі. Проте, за 1996-2003 роки така експертиза проводилася лише в окремих випадках, як правило, при проведенні міжнародних конкурсів. Тільки після втручання Асоціації корінних малочисельних народів Півночі Хабаровського краю у конкурсні умови були внесені пропозиції ороців, які проживають там.

Лише у 2001 році вперше на Далекому Сході Арбітражний суд Хабаровського краю розглянув чотири позови про відшкодування лісокористувачами шкоди, заподіяної вирубкою лісів. Позивачем у суді виступала громада ороців «Національне колективне господарство». Для ороців полювання є видом традиційного природокористування і засобом для існування. Вирубка лісів призвела до скорочення чисельності диких тварин, негативно відобразалася на життєдіяльності людей. Суд задовольнив позовні вимоги громади ороців.

Одним із самих значних порушень прав корінних малочисельних народів була розробка нафтогазоносних родовищ на шельфі Далекого Сходу РФ. Розроблена у 1994 році «Далекосхідна програма ліцензування використання потенційно нафтогазоносними надрами до 2000 року» не обговорювалася із представниками корінних народів, що є порушенням Федерального закону «Про континентальний шельф». Розпочаті роботи з 1996 року на Сахалінському шельфі роботи по нафтодобуванню, спричинили погіршення якості навколишнього середовища та морських біоресурсів.

Серйозним порушенням прав корінних малочисельних народів є зміна середовища їх проживання, що відбувається в результаті неконтрольованого промислового освоєння. Так, у 1999 році без екологічної експертизи та громадських слухань почалося будівництво газопроводу на західному березі Камчатки. Він прокладений з півночі на південь півострову через верхів'я більше ніж ста нерестових рік та мисливські угіддя, які є традиційними місцями природокористування корінних народів.

В Евенкійському автономному окрузі постановою губернатора округу були визнані недійсними документи 55 родових общин на їх родові угіддя, передані їм у 1992-1995 роках. На думку громадських організацій це рішення було пов'язане із розпочатими розвідками родовищ нафти та газу в окрузі. Тільки одній общині вдалося опротестувати незаконну постанову губернатора.

За даними соціологічних досліджень понад 97 % росіян вважають критичною ситуацію щодо корінних народів Крайньої Півночі, Сибіру та Далекого Сходу²³, а тому забезпечення реалізації та захист всіх їх природних прав має важливе значення для їх подальшого існування.

Основними проблемами природних прав корінних малочисельних народів Російської Федерації, зокрема, є: загроза зникнення більшості мов корінних малочисельних народів Російської Федерації; втрата власних національних традицій, звичаїв, релігії багатьма корінними малочисельними народами; недосконалість гарантій реалізації права на традиційне природокористування корінних малочисельних народів.

Існують перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямку, зокрема, щодо: захисту природних прав корінних малочисельних народів Російської Федерації; реалізації природних прав корінних малочисельних народів Російської Федерації; порівняльно-правового аналізу права на традиційне природокористування корінних малочисельних народів в Російській Федерації та інших країнах.

Основними перспективами розвитку природних прав корінних малочисельних народів Російської Федерації, зокрема, є: збереження та розвиток мов корінних малочисельних народів; покращення умов для розвитку та збереження власних національних традицій, звичаїв та релігії корінними малочисельними народами; вдосконалення гарантій реалізації народів права на традиційне природокористування корінних малочисельних народів, зокрема, шляхом встановлення на федеральному рівні у відповідному законі процентного рівня мінімальних квот на вилов риби для підприємств корінних малочисельних народів у місцях їх компактного проживання.

Отже, на федеральному рівні природні права корінних малочисельних народів Російської Федерації переважно закріплено в окремих Кодексах, Федеральних законах та Постановах Уряду. Проте, на практиці, належна реалізація цих природних прав часто є утрудненою, існує чимало проблем з реалізацією цих прав в окремих суб'єктах Російської Федерації.

Отже, ми у даній статті охарактеризували природні права корінних малочисельних народів Російської Федерації, визначили основні проблеми та перспективи розвитку у цій сфері.

1. *Алмаші І.М., Алмаші І.М., Бисага Ю.М.* Правовий статус корінних народів: Монографія. – Ужгород, 2004. – 104 с. 2. *Карпетян Л.М.* Федерализм и права народов: Курс лекцій. – М.: ПРИОР, 1999. – 112 с. 3. *Российская газета.* – 1993. – 25 декабря. 4. *О гарантиях прав коренных малочисленных народов Российской Федерации: Федеральный закон № 82-ФЗ от 30 апреля 1999 г. // СЗ РФ.* – 1999. – № 23. – Ст. 1758. 5. *Алмаші І.М., Алмаші І.М., Бисага Ю.М.* Цит. праця. – С. 66. 6. *Рассказов Л.П., Упоров И.В.* Естественные права человека. – СПб: Лексикон, 2001. – С. 16. 7. *Саидов А.Х.* Общепризнанные права человека: Учеб. пособ. – М.: МЗ Пресс, 2002. – С. 14. 8. *О плате за землю: Федеральный закон 1991 г. // Законодательство Российской Федерации.* Серия «Электронная библиотека ВАШЕ ПРАВО». – Октябрь 2010. 9. *Земельный кодекс Российской Федерации 2001 г. // Законодательство Российской Федерации.* Серия «Электронная библиотека ВАШЕ ПРАВО». – Октябрь 2010. 10. *Об особо охраняемых природных территориях: Федеральный закон 1995 г. // Законодательство Российской Федерации.* Серия «Электронная библиотека ВАШЕ ПРАВО». – Октябрь 2010. 11. *О континентальном шельфе Российской Федерации: Федеральный закон 1995 г. // Законодательство Российской Федерации.* Серия «Электронная библиотека ВАШЕ ПРАВО». – Октябрь 2010. 12. *О недрах: Федеральный закон 1995 г. // Законодательство Российской Федерации.* Серия «Электронная библиотека ВАШЕ ПРАВО». – Октябрь 2010. 13. *О соглашениях о разделе продукции: Федеральный закон 1995 г. // Законодательство Российской Федерации.* Серия «Электронная библиотека ВАШЕ ПРАВО». – Октябрь 2010. 14. *О животном мире: Федеральный закон 1995 г. // Законодательство Российской Федерации.* Серия «Электронная библиотека ВАШЕ ПРАВО». – Октябрь 2010. 15. *Об охране окружающей среды: Федеральный закон 1992 г. // Законодательство Российской Федерации.* Серия «Электронная библиотека ВАШЕ ПРАВО». – Октябрь 2010. 16. *О внутренних морских водах, территориальном море и прилежащей зоне Российской Федерации: Федеральный закон 1993 г. // Законодательство Российской Федерации.* Серия «Электронная библиотека ВАШЕ ПРАВО». – Октябрь 2010. 17. *Об основах государственного регулирования социально-экономического развития Севера Российской Федерации: Федеральный закон 1996 г. // Законодательство Российской Федерации.* Серия «Электронная библиотека ВАШЕ ПРАВО». – Октябрь 2010. 18. *Лесной Кодекс Российской Федерации 1997 г. // Законодательство Российской Федерации.* Серия «Электронная библиотека ВАШЕ ПРАВО». – Октябрь 2010. 19. *Об исключительной экономической зоне Российской Федерации: Федеральный закон 1998 г. // Законодательство Российской Федерации.* Серия «Электронная библиотека ВАШЕ ПРАВО». – Октябрь 2010. 20. *Об обороте земель сельскохозяйственного назначения: Федеральный закон 2002 г. // Законодательство Российской Федерации.* Серия «Электронная библиотека ВАШЕ ПРАВО». – Октябрь 2010. 21. *Лесной Кодекс Российской Федерации от 04 декабря 2006 г. №200-ФЗ // Российская газета.* – № 277. – 08 декабря 2006. 22. *Тобуков П., Кардашевская А.* Интеграционные процессы и их последствия в жизни коренных малочисленных народов Севера Якутии [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.sakhaopenworld.org/sd/4m.shtml> 23. *Карпетян Л.М.* Цит. работа. – С. 74.